

KAŞGAR GECESİ DESTANI

Ahmet KARAMAN*

Özet:

Kaşgar Gecesi, Abdurêhim Ötkür tarafından 1948-1949 yıllarında yazılmış ve 1979 yılında yayımlanmıştır. Kaşgar Gecesi, Leyla ve Kerim'in aşkını dile getiren bir destandır. Ötkür, Kerim ve Leyla (Leyligül)'nin gördüğü zulmü, feodal güçlerin zalim yöneticilerle birlikte halka uyguladıkları baskıları ve adaletsizlikleri trajik biçimde anlatarak destana sosyal boyut kazandırmıştır. Destanda zalimler hicvedilirken zulme boyun eğmeyen kişiler kahraman olarak alkışlanır. Destanda lirik ve epik özellikler iyi harmanlanmıştır. Destan yazıldığı dönemin sosyal hayatını, Uygurların örf ve âdetlerini yansıtmaktadır. Destan kahramanlarından Kerim, kahramanlığının yanında bilgece ve zekice davranışlarıyla da dikkat çekmektedir. Kerim, destanda ümit ve metanetin sembolüdür. Leyla ise vefalı, vicdanlı ve zeki bir kızdır. Ötkür, Leyla'nın hayâ, fazilet ve cesaretine sık sık vurgu yapmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ötkür, destan, Kaşgar.

The Legend of Qashgar Night

Abstract:

Qashgar Night was written by Abdurêhim Otkur between the years of 1948-1949 and published in 1979. Qashgar Night is a legend about the love of Leyla and Kerim. Otkur has added a social dimension to the legend through a tragic narration of the tyranny to which Kerim and Leyla (Leyligül) are exposed and the injustice and oppressions of feudal powers and cruel governors on public. While the cruel people are satirized, the people who do not give in to the tyranny are applauded as hero. In the legend, lyric and epic features are blended efficiently. It reflects the social life of the period Uighur people's manners and customs. One of the heroes of the legend, Kerim catches attention by means of his heroism as well as wise and smart behaviours. Kerim is a symbol of hope and steadiness in the legend. Leyla is a faithful, conscientious, and intelligent girl. Otkur often emphasizes Leyla's modesty, virtue, and bravery.

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ahkaraman03@gmail.com.

Keywords: *Otkur, legend, Qashgar.*

Giriş

Uygur edebiyatında halk destanları halkın yaşam biçimini, mücadelesini, tarihini, meşhur kahramanlarını, önemli toplumsal olayları, aşkları konu alan nazım nesir karışık hacimli bir türdür (İsmayil 1998: 624, 625). Uygur halk destanları kahramanlık destanları, aşk destanları ve tarihî destanlar olmak üzere üçe ayrılır (Yasin 2013: 250).

Uygur halk destanlarının önemli bir bölümünün ana konusu aşktır. Birbirlerine aşık olan sevgililer bin bir türlü engelle karşılaşmalarına rağmen aşkından asla vazgeçmezler, hiçbir güç onları yıldırılmaz, aşk uğruna hayatlarını ortaya koyarlar (İnayet 2004: XI). Kaşgar Gecesi destanına baktığımızda ana konu aşk görünmektedir. Olaylar Kerim ile Leyla'nın aşkı çevresinde gelişmektedir. Ancak destan incelendiğinde her ne kadar ana tema aşk gibi görünse de vatan sevgisinin asıl tema olarak ele alındığı görülür. Uygur aşk destanlarının birçoğunda birbirini seven iki gencin trajedisi işlenmiştir. Aşk destanlarındaki trajedinin temelinde feodal düzen vardır. Adaletin olmayışı, zulüm, kızı sevdiği gence değil de servet sahibi zalim bir yaşlıya vererek sevgilileri ayırma girişimleri trajediyi besleyen unsurlardır. Aşk destanlarında destanın başkahramanı ayrılık acısı çeken, aşkına sadık, vatanını seven yiğit bir kişidir. Bu özellikler aşk destanlarında başkahramanlardaki ortak özelliklerdir. Uygurların feodal bir anlayışla kız çocuklarını küçük yaşlardan itibaren toplumdaki soyutlamaları hatta bir genci seven kıza kötü gözle bakılabilmesi aşk destanlarında eleştirilen bir anlayıştır. Bu gerici anlayış gençlerin elini kolunu bağlamıştır. Ailelerin kızlarını sevmedikleri biriyle evlendirmeye kalkmaları ve düğün esnasında kızın kaçarak aşkı uğruna kendini feda etmesi sıkça karşılaşılan olaylardır.

Aşk destanlarında destan kahramanlarının kişisel mücadeleleri genişleterek halk hareketine dönüşmesi toplumda feodal yapıya karşı olan nefretin bir ifadesidir. Bu özellikleriyle aşk destanları yobazlığa, geri kalmışlığa ve ezilmişliğe başkaldırının sembolü haline gelmiştir.

1. Kaşgar Gecesi

Destan otuz sekiz mısralık bir mukaddime, üç bin üç yüz yetmiş iki mısralık on bir asıl bölüm ve yirmi beyitten oluşan bir hatimedden meydana gelmiştir. Bölümlerin başında çeşitli alıntılar var. Şair bölümlerin başında ya da sonlarında kendi duygularını da lirik bir şekilde dışa vurmaktadır. Şairin destan kahramanlarının duygularına ortak olduğu bu kısımlar aynı zamanda olayları ve bölümleri birbirine bağlama görevi de görmektedir. Destan mesnevî kafiye

düzeninde yazılmıştır. Kimi yerlerde bu düzene uyulmadığı görülür. Destanda mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbı kullanılmıştır. Ancak bazı dizelerin vezne uymadığı görülmektedir.

1.1. Muqeddime

Mukaddimenin başında Lenin'in: "*Ötmüşni untuş, asiyliqtin dérek béridu.*" (Geçmişini unutmak, asiliktir.) sözü yer almaktadır. On dokuz beyitten oluşan mukaddimede şair gece ve karanlığı anlatarak gönülleri karartıp bulandıracaklarını belirtir. Eğer insan geçmişteki elemi unutmazsa geleceğe doğru adım atar. Kışın dehşetini bilen baharın değerini bilir.

Şair, sürüye bakan bir çocukken şairlik derdinden uzak olduğunu, kader bir kadeh şarap sunduğunda mecnunluk illetine müptela olduğunu vurgular. Amaç destan yazmak değil vatana hizmettir.

1.2. Birinci bölüm

Bölümün başında Kaşgar halk şiiri yer almaktadır:

<i>Béşiñdiki doppañniñ</i>	(Başındaki doppanın
<i>Kölge çüşti şolasi</i>	Göle düştü ışıltısı
<i>Bizni köydürgen yarniñ</i>	Bizi yakan sevgilinin
<i>Nezer bağda hoylasi</i>	Nezerbağda avlusu)

Destanın birinci bölümü dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, Kaşgar şehrinin Nezerbağ Mahallesi'nden geçen Tümen ırmağının tasviri ile başlar. Tümen ırmağı iki kıyısı boydan boya güllerle kaplı yeşillik bir alanın ortasından geçmektedir. Bağ bahçesi bol olan bu mahalleye güzel manzarasından dolayı da "Nezerbağ" adı verilmiştir. Şair, Nezerbağ'dan geçen bu ırmağın güzelliğini anlatan binlerce destan yazılsa boşa gitmeyeceğini belirtir. Zümrüt, yakut ve firuze gibi kıymetli taşların hepsinin ırmakta mevcut olduğunu ileri sürerek ırmağın güzelliğini maddi öğelerle de destekler. Irmağın kıyılarının güzel manzarasına kuş seslerini de ekleyerek ırmak kenarını dinlenilecek ve nefes alınacak bir mekân hüviyetine büründürür. Sonuçta bu yerin bağ ve bahçeleriyle, su kanallarıyla, yeşillikleriyle, meyveleriyle Firdevs Cenneti olduğunu ifade eder.

Bu güzelliklerin olduğu yer ise "Nezerbağ" adındaki yerdir. Şairin destanda mahalle olarak tasvir ettiği bu yer, gönüllerin huzur bulduğu bir dergâhtır. Herhangi bir bağa oturup bakıldığında her yanda meyve ağaçlarını, coşkun akan Tümen ırmağını görmek mümkündür. Kaşgar Hisarı ise bu atmosferi kasvetli görüntüsüyle bozmaktadır. Onu görüp kadim tarihi hatırlamamak mümkün değildir.

Ne zaman bu mahallede gezilse bağları serin bir gölgelik olur. Nar yüzlü, sümbül saçlı kızlar suya gelir. Akşam kızılığında kırlangıçlar cıvıldar. Meleyen koyunlar, buzağılar düğüne gelir gibi girer mahalleye. Bu Uygur mahallesinin çehresi sade fakat aşkı ateş gibi yakıcıdır. Onu tasvir etmek için her şey hazır olsa da kalem aciz, dil çaresiz kalır. Kısa kısa anlatmak nasıl mümkün olur?

Bu mahalleye yıllar önce Nezerbağ denmesi boşuna değildir. Aslan gibi yiğitleri, gonca gibi kızları vardır. Halkının gönlü de bağlarındaki güle benzer. Herkes bu güle âşık bülbüldür. Ancak bu halkın içinde asıl adı Turaq Mexsum, lakabı “Çolak” olan acayip kılıklı bir adam vardır. Şair, Çolak’ı tasvir etmeden önce beyandan tasarruf etmek istediğini söyleyerek Çolak’ı değersizleştirmektedir. Ördek gibi sallana sallana yürüyen tulum gibi şişman biridir. Yüzü benek benek, gözünün bir şaşıldır. Köse sakallı, uzun alınlı, eğri boncuk gibi burnu olan bir adamdır. Bu haliyle tabiat onunla dalga geçmiştir. Ancak onun da cenname okutma, meşrep düzenleme gibi güzel hasletleri de vardır. Çolak, bağ, bahçe ve dükkân sahibi zengin bir insandır. Onun derdi çocuğunun olmamasıdır. Çocuk sevdasıyla yaşı elliye gelip dişleri sararmış, saçları ağarmıştır. Bir dostu, doğurgan bir dul kadın ile evlenirse talihinin dönebileceği konusunda öğüt verir.

Destandaki diğer bir kişi Gülayim’dir. Gülayim aynı mahallede yaşayan koyun gibi uysal mülayim biridir. Eşi ölünce Leyla adında beş altı yaşlarında bir kızıyla birlikte yaşamaktadır. Leyligül olarak da çağrılan Leyla, gül yanaklı bir kızdır. Bu güzel kızı gören Mexsum bir an kendinin de bu kadından bir erkek evlat sahibi olacağını hayal ederek mutlu olur. Ancak yıllar geçer çocuk sahibi olamaz. Leyla’yı büyüterek avunmaya çalışır. Leyla büyüdükçe güzelleşir ve görenler onun güzelliği karşısında vurulur. Kızın taliplileri artar, gelip gidenler eksik olmaz. Bu hal kızın annesi Gülayim’i endişelendirir. Kızının genç yaşta bir gonca gibi solmasını istemez. Çünkü Leyla’yı çok seven bir genç vardır: Kerim. Leyla başkasıyla evlenirse Kerim’in durumu ne olacaktır? Kerim’in para bularak kızı istemesini arzu eder. Böylece aylar geçer. Baharın güzelliği bile Gülayim’i mutlu etmez. Çünkü yaşlı biri elçi göndererek kıza talip olduğunu bildirmiştir. Elçi evden gidince Çolak Mexsum eşine danışmadan ve onun sözünü beklemeden: “Kızına talih kuşu kondu. Bütün Kaşgar’da tanınan zengin Beg Hacım kızına talip oldu.” der. Gülayim de kısaca cevap verir: “Eğer o kişi benim damadım olacaksa ben ona ata mı diyeceğim oğlum mu?” Bu sözleri duyan Çolak’ın rengi uçar, neşesi kaçar. Bütün avluyu inleyen bir haykırıyla: “Sırrını bilmiyorum sanma. Kızına Kerim’i düşünüyorsun. O beş parasıza ata olmak mı namustur?”

Koyun gibi uslu ve mülayim olan Gülayim: “Boğazlamaya çalışsan koyun bile çırpınır.” dedikleri gibi açıkça konuşmaya başladı: “- Koyun mudur çare-

siz Leyla? Onun isteği, hevesi yok mudur? Yalınayak (yalañ tös) olsa da özü iyi. “Özü gibi çaresiz merhameti güzel.”

Çolak yerinden sıçrayarak konuşmayı bitirir. Gülayim bohçasını toplar, arkasından ağlayarak Leyligül de Gülayim’in karşısına çıkar. O an feryat fi-ganla dolar avlu. Birkaç komşu araya girer. Çolak da sersem ve şaşkın: “Gü-layim kıızıyla gitse Hacı, Çolak’ı ne yapar? Elinden bahtı, makamı gitmez mi? Onun için yarım gülerək havası kaçmış lastik top gibi gevşer. Barışınca Gülayim de sakinler. Leyligül o an bağa atılır.

Bağa girip gölete doğru giden Leyla burada dertleriyle başbaşa kalır. Şair destanda Abduréhim Nizari tarafından yazılan “Rabie-Seidin” destanına da değinir. Leyla ile Rabie’yi, Kerim ile de Seidin’i özdeşleştirir. Leyla dini hü-kümler gereği başını örtmek zorundadır. Her gün gittiği bağa gitmek artık zorlaşmıştır. Kerim’in bağa çağırın ney sesi artık daha kasvetli gelmektedir. Leyla hiçbir şeye aldırmadan bağa gitmek ister. Pusuda bekleyen Çolak Mex-sum ortaya çıkararak buluşmaya engel olur. Bölümün son üç beytinde şairin feleğe isyanı vardır.

1.3. İkinci bölüm

Bu bölümün başında eski bir dergiden alınan dörtlük yer almaktadır:

<i>Qeşqer qizi yüzide</i>	(Kaşgar kızı yüzünde
<i>Dane-dane xali bar</i>	Dane dane beni var
<i>Maña éytqan sözide</i>	Bana söylediği sözünde
<i>Şeker désem bali bar</i>	Şeker desem balı var.)

Bölüm üç kısımdan oluşur.

Asıl bölüm şairin bu sıkıntılı geceyi tasvir etmenin çok zor olduğunu ifade eden altı beyitlik bir bentle başlamaktadır.

Çolak, Hacı Beyin elçisinden çok memnun kalır. Bol nasibini o kadar bekledikten sonra içini bir mutluluk kaplar. Tan atmadan yerinden kımıldayıp sabahı zor eder. Sabahleyin şehre varıp kendini halka göstermek ister. Bir kahvehaneye girip çayına ekmeğine ortak olacak, bir bahane bularak damadı hakkında gururla konuşacağı bir tanıdık bekler.

Bölümün ikinci kısmında evde yalnız kalan Gülayim’in tasviri yer alır. Beg Hacı’nın elçisi gittikten sonra Gülayim ne yapacağını bilemez haldedir. Beg Hacı’dan kurtulmak çok zordur. Bu zorluğu anlatmak için:

<i>“Sevep: Şir qoğlisa, qaçmaqqa imkan-</i>	(Aslan kovalasa kaçmaya imkan
<i>Tapar ahu, eger bolsa tirik can</i>	Bulur ahu eğer canlı ise

Biraq, bu Beg Hacı bir baladur,

Kimiki uçrisa, bexti qaradur”

Ama bu Beg Hacı öyle bir
beladır ki

Kim karşılaşa bahtı
kararır.)

Leyla'yı nasıl koruyacağını bilmeden göletin kenarında oturan Leyla'nın yanına gelir. Burada yavrusuna: “Yaşının kırkı geçtiği, aşının zehir olduğu, dertlerin kendine yoldaş olduğu, hayatında iyi gün görmediği” şeklinde acılarını anlatır.

Leyla annesine, perişan olmamasını, perişanlıkla kendine eziyet etmemesini söyler. Günahının dünyaya kız gelmek olduğunu ifade eder. Leyla annesine sözün bittiğini Kerim'le birlikte gideceğini bildirir. Gülayim kızından bunu duyunca halsiz kalır ne diyeceğini bilemez. Derin düşüncelere dalar. Yılan sokmuş kişi gibi dönüp dolaşır. Kan içici ejderhayı hatırlar. Ondan sıçrayan zehri hatırlar. Nereye girse onun tırnağı var. Şair burada istiare sanatına başvurur. Ejderha ve yılan olarak bahsettiği kişi Hacı Beg'dir. Gülayim kızının geleceği hakkında kaygılıdır. Ayrılık acısını ağır gelecektir. Leyla'nın sözleri onu rahatlatır yüzünde tebessüm belirir. Leyla bu tebessümle annesinin Kerimle gitmesine izin verdiğini anlar. Leyla da güler tıpkı bir gül gibi açılır. (Yüzünde güller açıldı deyimi). Anasının boynuna sarıldı. Bu manzara göletin berrak sularına yansır.

İkinci bölümün üçüncü kısmına şair Leyla'nın tasvirini yapma fırsatı bulunduğu için şükrederek başlar: Sade bir Uygur kızı. Sümbül saçlı, yüzü ay gibi değil; çünkü ayda onun yüzünün alevleri yok. Ötkür, Leyla'nın yüzünü tasvir ederken diğer şiirlerinde olduğu gibi aya benzetmez. Burada yüzünün allığını mübalağa yoluyla ifade eder. Pek çok şair güzel gözleri için “Çolpan” der. Şair onun güzelliğini tasvire söz bulamaz. Sadece ahuda böyle sevimli göz bulunur.

Şair Leyla'nın gözlerinin güzelliğinden sonra kirpiklerinin uyanık olduğundan, bekçi gibi gözünü kırpmadığından bahseder. Kaşlarını bir kaleme benzeterek her telinin bir anlam yüklü olduğunu belirtir. Ötkür, destanın bu kısmında Leyla'nın boyunu tasvir ederken Fuzuli gibi “serv”e benzetmeyeceğini belirtir. Çünkü serv kelimesinin öz dilinde olmadığını söyleyerek Leyla'nın boyunu “gonca”ya benzetir. Cihanda gonca boylu kız çoktur fakat hiçbirinin Leyla gibi olmadığını iddia ederek Leyla'ya bir özgelik atfeder. Leyla'yı bütün güzelliklere sahip bir güzellik hazinesi olarak tasvir eder. Leyla bağda çalışırken ya da evde kirman eğirirken hep hüzünlü şarkılar söyler. Onun çocukluğu başka çocuklardan farklıdır. Şair burada Leyla'nın tasvirini keserek annesi Gülayim'e sarılıp ağlamasını anlatmaya başlar. Sanki bu sarılış onun kurtuluşu, mutluluğa giden yolun habercisidir. Umutla, heyecanla ve gözya-

şıyla sımsıkı sarılır. Gülayim'in yüreği kabarıp. Ne diyeceğini bilemez. Şaşkınlığını:

“Buyan tartsam harva sunar nétey men (Bu yana çeksem araba kırılır, ne yapayım ben
Uyan tartsam öküz öler nétey men” O yana çeksem öküz ölür, ne yapayım ben)

sözleriyle dile getirir. Bu sözler Anadolu sahasında ikilem durumlarında kullanılan “Aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık” ya da “Boşa koyuyorum dolmuyor, doluya koyuyorum almıyor” sözleriyle eşdeğer anlamda kullanılmış. Bölümün sonunda şair Leyla'nın talihinin gülmesi, Kerim'e kavuşabilmesi için bir kez olsun feleği yardımcı olmaya çağırır.

1.4. Üçüncü bölüm

Şair bu bölümün başına Tatar şairi Abdullah Tukay'ın:

“Paydisiz bir parçe göştinla ibarettur yürek (Faydasız bir parça etten ibarettir yürek
Pare-pare kesmise işq-muhebbet qayçisi” Parça parça etmezse aşk ve muhabbet makası)

beytiyle başlar.

Üçüncü bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Kerim tanıtılır. Kerim yoksul bir çiftçi olan Toxtikam (Toxta Akam)'ın tek oğludur. Sıkıntılar içinde bir yaşam sürdürür. Talihini başka yerde aramak için başka yere gider. Bir daha da yurduna dönemez. Kerim küçük yaşta gurbet acısını tatmıştır. Şair burada Kerim'in ailesi üzerinden o yıllarda Kaşgar'da yaşanan sosyal hayatı eleştirir. Zulüm o kadar şiddetlidir ki sanki Firavun mezarından kalkıp gelmiştir. Özgürlük diyenin bedeni başsız kalmıştır. Pek çok er kefensiz gömülmüştür. Burada erkinlik mücadelesi veren gençlerin şehadetine işaret edilmiştir. Çünkü İslam inancında şehitler kanlı elbiseleriyle kefensiz olarak gömülürler. Bu bölümde şair, ecelin her yerde kol gezdiğini, etrafı kan kokusunun kapladığını ve ülkenin bir mezbahaya döndüğünü söyleyerek bir vahşet tablosu çizer. Ötkür'ün bu bölümde çizdiği bu tablo ile M. Akif'in Çanakkale Şehitlerine şiirinde Batıların saldırılarını ifade ederken çizdiği tablo arasında bir benzerlik görülmektedir. Her ikisinde de canavarlık had safhadadır. Ötkür'ün Şên Şisey'in zalimliğini dile getirirken kullandığı “kemiklerden Şên munari” kemiklerden Şên minaresi biçimindeki benzetmesi zulmün boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca sağ kalanların da kendi vatanlarında yabancı durumuna düşmesi zulmün başka bir yüzüdür. Ötkür'ün bu durumu ifade için kullandığı “Öziniñ yurtida gurbetke duçar” dizesi Sakarya şiirinde geçen: “Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya” dizesiyle özdeş bir anlam

taşır. Şair bu bölümde Gomindan'ın (Milliyetçi Çin Partisi) zulümlerini anlatmaya devam eder. Özellikle eğitime darbe vurarak halkı cahil bırakmasını şiddetle eleştirir. Temel bilimlerin yok edilmesi sonucunda kaba sofuların türediğini aydınlara ise “qızılpaçaq” diye yafta vurulduğunu anlatır. Qızılpaçaq (Kızılbacak) Yeni Uygur Türkçesinde “Adet Sözleri” içinde yer alan sinipiy adet sözleri diye bilinen belli bir sosyal tabakaya ait sözlerdendir. Komünizm yanlılarını ifade eden bir jargondur. Gomindan, toplumda terör estirerek kimseye göz açtırmaz. Halkın arasına da ırkçılık fitnesi sokarak halkı birbirine düşürme siyaseti gütmüştür. Özgürlük isteyen kökünü kurutmak isteyen bir politikayı şiddete başvurarak yürütmüştür. Destanın bu bölümünde yoğun biçimde zalim yöneticilere yönelik eleştiriler sürmektedir. Casusların kurt gibi bastığını, namusun ayaklar altında kaldığını, dostlukların, vefanın yok olduğunu, yöneticilerin sülük gibi halkın kanını emdiğini söyler. Parası olanın sözünün geçtiğini, parası olmayanın başına her türlü tuzağın gelebileceğini belirtir. Kişilere geniş cihanın bir mezar olduğunu ifade eder. Ötkür'ün bu dizesi Lutpulla Mutellip'in Gomindan tarafından hapishanede öldürülmeden hemen önce kanyla duvara yazdığı:

*“Bu keñ zémin men üçün boldi dozax,
Yaş gülümni xazan qildi qanxor eblex.”*

Bu geniş dünya benim için oldu cehennem,

Taze gülümü hazan etti kan içici alçak (Karaman 2011: XXXII) dizeleriyle birebir örtüşmektedir.

Ötkür, dönemin sosyal portresini böyle çizdikten sonra Kerim'i anlatmaya devam eder. Büyüyüp babası Toxtikam'a varis olan Kerim'in talihi bir türlü gülmez. Namertler her türlü zorluğu çıkarırlar. Biri gelir harmanına ortak olur. Biri vergi der kalanını alır. Biri öşür der başakları alır. Biri idareye der samanını alır, biri askere der odunu alır. Bu el koymalar devam eder sonunda Kerim'e iki yoldaş kalır: Biri anası Zeremxan ablam, diğeri sabah akşam elinden düşürmediği ney'i. Ötkür'ün, Kerim'in ürettiklerine birer birer el konulmasını anlattığı dizeler Anadolu sahasında dilden dile dolaşan:

“Şalvarı şaltak Osmanlı

Eğeri kaltak Osmanlı

Ekende yok biçende yok

Yiyende ortak Osmanlı” anonim dörtlükle benzer temadadır:

Biri ortaq dédi xamanni aldi (Biri ortak dedi harmanı aldı

Biri alvan dédi qalganni aldi Biri mecburi dedi kalanı aldı

Biri öşrige dep topanni aldi Biri öşüre deyip başağı aldı

Biri yamulğa dep samanni aldi Biri valiye deyip samanı aldı)

Ötkür, bölümün sonunda duygularını neye söyletir. Üçüncü bölümün ikinci kısmında dışarıdan ney sesi gelmektedir. Bu ses Leyla'yı bağa çağıran bir sestir. Ancak Çolak evdedir. Çolak, Gülayim ve Leyla'ya döner. Çolak'ın ikiyüzlülüğü sürmektedir. Kısa bir süre sonra Leyligül ay ışığında bağa gider. Kerim de bağa gelir. İki sevgilinin kavuşması ikisini de heyecanlandırır. Kerim kızdan gözünü alamaz. Söyleyecek bir söz bulamaz. Çolak, hırsız kedi gibi gizlice bakar. Bunu Kerim de Leyla da sezmez. Leyla bağdaki bu uzunca konuşmanın sonunda Kerim'le kurtuluşa kaçmaya hazır olduğunu belirtir. Leyla'nın bu düşüncesi Kerim'i heyecanlandırır. Kaşgar'ın güneybatısındaki Toquzaq köyüne kaçmayı planlarlar. Burada Ötkür kendi duygularını lirik biçimde dile getirmeye devam eder. Aşkın insana neler yaptırabileceğini anlatırken Mecnun ve Ferhat gibi âşık sembollerinden yararlanır. Aşk her ne kadar güç verse de Beg Hacı çok zengin ve güçlüdür. Herkes tarafından tanınır.

1. 5. Dördüncü bölüm

Destanın dördüncü bölümünün başında meşhur Uygur şairi Gumnam'dan alınmış Kaşgar'la ilgili bir şiir yer almaktadır:

<i>Mezrei lutpi ilahidur</i>	İlahi lütuf mezrasıdır
<i>Diyari Kaşger</i>	Kaşgar diyarı
<i>İşq éliniñ qibligahidur</i>	Aşk ülkesinin kıblesidir
<i>Mazari Kaşger</i>	Kaşgar mezarı
<i>İşq-ülpet çeşmisidin</i>	Aşk çeşmesinden
<i>Derdu méhnet cuş éter</i>	Dert ve mihnet coşar
<i>Tuprağı hesret bilen pütken</i>	Toprağı hasretle dolu
<i>Hisari Kaşger</i>	Kaşgar Hisarı (<i>Gumnan</i>)

Dördüncü bölüm üç kısımdan oluşur.

Dördüncü bölümün birinci kısmında Nezerbağ'da sakin dolunaylı bir gecede Kerim ile annesinin sohbeti yer almaktadır. Kerim'in annesi Zoremxan kaygılıdır. Kerim annesinin kaygılanmasını istemez. Tevekkülün endişeden bin kat iyi olduğunu ifade eder.

Dördüncü bölümün ikinci kısmı tan vaktinin tasviriyile başlar. Kerim geçmişini düşünerek hüzünlendir. Sonbahar, batan güneş, kızılığın vurduğu bulutlar, dinlenmeden gitmek için acele eder gibi. Tabiata düşen mahzunluk uzun uzadıya anlatılır. İnsanlarda sonbahar hüznü vardır. Hepsinin ayrı bir derdi ayrı sıkıntısı var. Kerim de evine dönmek isterken önüne hiç beklemediği bir engel çıkar. Yaşlı bir çiftçi elinde yağlı bir kabakla (mimlenme) geçip gitmek ister. Bir bekçi gelip yaşlı çiftçiye bir yumruk vurur. İki de yere yuvarlanır. Ortalık bataklığa döner. Görevlinin kalpağı yağlanır. Çiftçi kan içindedir. Sokak görevlilerle dolar. Çiftçi titremektedir. Görevliler çiftçiye her türlü hakareti edip

döverler. Hiç kimse ağzını açamaz. Kerim bu hâle dayanamaz ve gözünden ateşler saçarak atılır. Celladı bileğinden tutup “Gel konuşalım deyip gruptan çıkmasını ister. Hükümetin adamıyım diye mi sokakta, köyde insanlara zulmedersin? Görevli çok şaşırır. Hiç kimse ona kaç yıldır böyle davranamamıştı. Bu yalın ayak nasıl cüret edebilir? Kerim’e bir yumruk atar. Ancak Kerim perende ile ayağa kalkar. Vurmanın ne demek olduğunu gösterir. Olayı görenler Kerim gibi yiğidin ölmesini istemezler. Beş on bekçi Kerim’i kovalar.

Kerim, Rozi ve Obul adlı iki kardeşin yardımıyla kaçırılır. Rozi şehirde öğretmendir. Obul ise çocuk yaştaki işçidir. Kerim’in zulme karşı sınırsız nefretini görüp ona gönül bağlar. Onunla ömür boyu dost olmaya söz verir. Tanışmadıkları hâlde Kerim’i evlerine davet eder. Bu alışılmadık bir âdettir. Bu sözler medet uman sözler gibidir veya hayat bahşeden haykırışlar gibidir. Gönül telini titretir. Kerim ne cevap vereceğini bilemez. Rozi Bey kendinden büyüktür. Ona hürmet etmesi gerekir. Aslan gibi yiğit olan Obul çok vefalıdır. Rozi bazen dost, bazen kardeş, bazen muallim olup Kerim’i eğitti. Rozi, Gulca gibi yerlerdeki özgürlük hareketlerini anlatırdı. Leyla’nın sevdası Kerim’in kalbine özgürlük sevdasını yerleştirmişti. Bir gün Rozi hiç iz bırakmadan ortadan kaybolur. Kerim Rozi’nin kayboluşundan çok etkilenir. Rozi adeta Kerim’in hayatına yön veren kişidir. Rozi’nin kaybolmasındaki sırrı anlamaya başlayan Obul, Kerim’e artık sözün bittiğini eyleme geçmek gerektiğini bildirir. İkinci kısmın devamında güzel bir bağ tasviri ve Kerim’in annesi Zoremxan’ın gündelik işleri ve görünüşü tasvir edilir. Oğlunu bir anda karşısında görünce şaşırır. Kerim anasıyla vedalaşıp şehre doğru gider.

Dördüncü bölümün üçüncü kısmına Kaşgar hakkındaki hislerini anlatarak başlar. Kaşgar’ın kendisi için bir ilham kaynağı olduğunu ifade eder. Kaşgar’ın tarihi bir şehir olması ve kutsallığı vurgulanır. Kaşgar çeşitli benzetmelerle övülür. Ötkür bu kısımda meşhur Uygur şairi Gumnam’ın “Hacc-ı Ekber’e ne hacet var Kaşgar mezarım” dizesini kullanarak Kaşgar’a ulvî bir özellik katar.

Kaşgar’ı tasvir ettikten sonra asıl konuya döner. Kerim Nezerbağ’dan başka bir yere gitmiştir. Bir pencere önüne gelip bakmak ister. Korkudan taş kesilir. Çünkü kanlı bir kafesin yüksekçe duvarına asılmış bir baş görür. Gözleri kararır, kulakları duymaz olur. Duvara asılmış ilanı okur. Obul’un abisi Rozi hakkında ayaklanmaya teşvik ettiği yönünde suçlamalar vardır. İli, Altay, Tarbagatay’da zararlı faaliyetleri olduğu ilan edilir. Kim ki böyle konuşursa başı bedeninden ayrılacaktır. Yaşlı genç herkesin bunu bilmesi gerekir. Kerim bu manzara karşısında perişan olur. Aklına bir an Obul gelir. Kerim dar sokaklardan geçerek bir avluya gelir. Beline beyaz kumaş bağlamış yaşlı genç herkes bir matem havasındadır. Bu sahneyi tasvir etmek mümkün değildir. Bu duruma hiçbir insan dayanamaz. Yalnız Obul çok sessizdi. Derin bir üzüntü

içindeydi. Gazabı gözlerinden okunuyordu. Kerim Obul'u öyle görünce başına bir balata ile vurulmuş gibi olur. Kerim rahmetliyi anarak feryat etti. Obul Kerim'in yanına gelip tıpkı bir dağın yıkılması gibi Kerim'in kucağına yıkıldı. O gün geceye kadar pek çok kişi gelip şehit muallime rahmet dilediler. Kerim o akşam Leyla'ya söz vermişti. Bugün o sözünü tutamazdı. Eğer bu gece yola çıksa dostu Obul'a vefasızlık olurdu. Bu gece gecikirse de Hacı düğünün keyfini sürecekti. O an yapılacak her şey çok müşküldü. Kerim ne yapacağını bilemez durumdaydı.

Obul da bu durumu düşünür. Gecikmeden yola çıkmasını ister. Kerim'e "Demiri tavında dövmek gerekir." der. Kerim ise Obul'un başında binlerce dert varken kendisini düşünmemesini ister. Obul ise Kerim'i haklı bulmakla birlikte fırsat elindeyken gitmesi gerektiği konusunda ısrar eder. O gün verdiğim sözde bugün de duruyorum, bu yolda sana yoldaş olacağım. Bu sözler üzerine Kerim Obul'un boynuna sarılır. Bölümün son kısmında Ötkür yine saki'ye seslenerek arzularını dile getirir.

1. 6. Beşinci bölüm

Bölümün başında Ali Şir Nevâyi'den bir beyit ile Uygur halk şiirinden bir parça yer almaktadır:

Yetmeklik irur müşkül, meqsetke yéter kim bar, (Ulaşmak müşküldür, mak-sadına ulaşan kim var

Kün xire ve tün tire, yol taygaqu at aqsaq... Gün kapalı ve gece karanlık, yol kaygan at aksak) (*Elişir Nevaiy*)

Men quşumni gazğa salsam, kim séliptu qağıga

Alte qağa bir bolup, aldi quşumni arıga

(Ben kuşumu kaza salsam kim salmış kargaya / Altı karga bir olup aldı kuşumu araya)

(*Uygur Xelq Qoşiqi*)

Beşinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Bölümün birinci kısmında sessiz ve sıkıntılı bir gece tasvir edilir. Gökte ay bunalmış gibi yüzmekte. Pencerenin dibinde yalnız bir kız. Gözlerini bir an aydan ayırmadan bakmakta. Kız bağ tarafından bir işaret bekler. Bir anı bir yıl gibi bir bekleyiş. Vakit geçtikçe endişe artar. Kafes içinde boğulmuş bir keklik gibidir.

Bölümün ikinci kısmında beş on adam ellerinde sopalarla uğru gibi bağa gelip sağa sola saklanırlar. Her taraf sessizdir. Vakit gelmiştir. Ustaca üflenen ney sesi gelir duyulur. Bu ses taş kalpli Çolak'ı bile bir an yumuşatır. Gülayim sürekli dua etmektedir. Leyla cesaretle bağa yönelir. Ancak bağa gitmek zorlaşmıştır. Güçlkle bağa ulaşır. Kerim de bağa gelir. Kerim daha Leyla'nın elini bile tutamadan bekçiler kudurmuş itler gibi Kerim'e saldırlar. Kerim

Rüstem gibi savaşır, Obul da duvardan atlayarak ok gibi yardıma koşar. Bekçilerle kahramanca mücadele edip onları alt ederler. Bekçinin biri Kerim'e nişan alarak onu vurmaya ister. Obul kaplan gibi düşmanın üstüne atılır. Ancak o arada tabanca ateşlenir ve Obul yaralanır. Kerim koşarak gelip Obul'u kucaklar. Kerim'in can yoldaşı Obul'u kucaklamasını fırsat bilen bekçiler Kerim'e her yandan saldırarak Kerim'i ele geçirirler. Leyla ve Gülayim feryat edip yardım isterler. Komşular feryadı duyup başa gelir. Çolak ise Beg Hacı'dan ödül almayı umarak mutludur. Bekçiler Kerim ve Obul'u yaka paça götürürlerken Leyla bitkin bir şekilde zulme lanet okumaktadır. Bekçinin biri gelip Leyla'nın başına tabanca ile vurarak yere yıkar. Yanağından süzülen kanlar dudağına gelir. Ötkür bu manzarayı tasvir ettikten sonra kendi duygularını lirik bir şekilde dile getirmeye devam eder. Lutpulla Mutellip'in hunharca katledilişinden ve onun "Xiyalçan Tilekler" şiirinden de bahseden şair gamlı bir tablo çizmeye devam eder.

1.7. Altıncı bölüm

Altıncı bölümün başında bir Uygur atasözü yer alır:

Boğuzlaymen désen, qoymu tépirlaydu (Uygur Xelq maqali)

(Boğazlamak istesen koyun bile kıpırdanır.)

Ötkür, altıncı bölüme duygularını anlatarak başlar. Hayalinin kanatlanıp göklere yükselmesini, kendisine güç vermesini ve yol göstermesini ister. Yeşil ovalar, yülkü, ceylanlar şairi çok mutlu eder. Bu duygular içinde bir kuş olup güle konmak ve İli vadisinin güzelliğini doya doya seyretmek ister. Şairin burada özgürlük mücadelesini gül sembolü ile ifade ederek bu güzellikte yer almayı arzular. Altıncı bölümün ikinci kısmında hikâyeyi kaldığı yerden anlatmaya devam eder. Bağda bekçilerin yakalayıp getirdikleri Kerim ile Obul bekçilerin binasındadır. Onların hali duyan herkesi çok üzmüştür. Halkın her kesiminden insan akın akın gelmektedir. Bina çok sağlamdır ve halk karşıda kalmıştır. Kapıda onlarca muhafız vardır. Kerim belindeki kuşağı yırtıp Obul'un yarasını sarmıştır. Bağda Kerim'den yumruk yiyen bekçi tutukevinde Kerim'i görünce kuduz itler gibi saldırır ancak Kerim onu yine bir yumrukla yere yıkar. Bu olay Kerim'in pek çok işkence görmesine sebep olur. Sonunda kendinden geçer. Şair kendinde bu manzarayı tasvir edecek güç bulamaz. Hapishaneye gelen Beg Hacı telaşlıdır. Çünkü Kaşgar halkı Kerim'i bahane edip özgürlük arayışındadır. Hapishane yöneticisi Kerim ile Obul'un başının kesilmesini ister. Beg Hacı bunu doğru bulmaz. Bunların arkasındaki gerçek gücü görmek ister. Kerim ile Obul'u serbest bırakarak halkı dağıtmanın akıllıca olacağını düşünür. Bu tedbir de halkı teskin etmeye yetmez ve bir bekçi vurulur. Beg Hacı endişe içindedir.

1.8. Yedinci bölüm

Yedinci bölümün başında Nizami Gencevî'den alınan bir beyit yer almaktadır:

Yolvasniñ çışlirini hicaytişi (Kaplanın dişlerini göstermesi)
Uniñ külgenliki bolmaydu Değildir onun gülmesi)
 (Nizami Gencevi)

Yedinci bölüm üç kısımdan oluşur. Birinci kısımda şairin konuyla ilgili lirik duyguları yer alır. Ne zaman eline kalem alsın gönül evinde bir parlak mum yanar. Bu mum ilham ve güç verir. Şair kızılıgül misali gönlünde birilerine nefret birilerine de sevgi olduğunu ifade eder. Yüreğindeki bu iki zıt duyguyu anlatırken kızılıgülün kızıl rengi ve ortasındaki siyah beneğinden yararlanarak veciz biçimde dile getirir. Hikâyeyi anlatmaya devam eder. Obul'un annesi kuşağını yırtıp Obul'un yaralarına basar. Zulüm üstüne zulüm gören bu kadın artık feryat etmektedir. Şincan artık onların yurdu değildir. Hepsini koyun gibi görülmektedir. Onların derisini yüzecek sayısız kasap vardır. Şair burada Vañ da kasap Beg de kasap diyerek dâhili ve harici düşmanlardan söz etmiştir. Bu yerde insanın kıymeti yoktur. Gomından'ın kanun tanımaz kuduz it gibi olduğunu belirtir. Rozi Efendi, şehit edilip başı duvara asılmıştır. İşte Leyla perişan olmuş annesi başında gözyaşı dökmektedir. Şair burada ezilen kişilerin adlarını sayarak zulüm görmeyen kimse kalmadığını açıkça ortaya koymuştur. Kerim işkence altında perişan olmuş kulübesinde ızdırıp çekmektedir. Yarın nasıl bir oyunla karşı karşıya kalınacağını kimse kestirememektedir.

İkinci kısımda Hacı'nın ruh hali anlatılmıştır. Hacı kendi kendine düşünürken hizmetçisi elinde önemli bir mektupla gelir. Tanımadığı Robert Şer adlı bir İngiliz çağırılmaktadır.

Üçüncü kısımda Hacı'nın karmakarışık düşünceler içinde olduğu görülür. Bu Robert kimdir ve onu neden çağırılmıştır? Kaşgar pek çok milletin yaşadığı bir yerdir. Bunlardan biri de İngilizlerdir. Çeşitli bahanelerle gelirler ve bir daha dönmezler. Şair bunların burada misafir olarak bulunmalarının milletçe garipsenmediğine de şaşırır. Hacı, Robert'le buluşmaya tam vaktinde gelir. Robert onu güler yüzle karşılayarak ona Şincan'ı zor günlerin beklediğini ve tedbir alınması gerektiğini bildirir. Millî kimlikten yoksun Hacı, onun tavsiye edeceği bütün tedbirleri uygulayacağını, ona tamamıyla tabi olacağını bildirir. Şeytanî hileler düşünen Robert iyi bir şarkiyatçıdır. Bu nedenle Hacı'yı çok kolay biçimde kandırır. Robert, Hacı'ya Şincan'ın üç bölünmesini tavsiye eder. Bu sırrı Sovyetlerin duymaması gerektiğini de ilave eder. Şair burada duruma uygun düşen “ Su uxlar, uxlimas her çağda düşmen” (Asker uyur, hiçbir zaman düşman uyumaz.) atasözünü de kullanmıştır. Hacı Robert'ten aldığı akılla canlanır, heyecandan gözü yaşarır. Bu sohbetten canını kurtarmaya

çare bulmuştur. Ötkür burada Robert'in sözlerini Hz. Süleyman'ın yüzüğüne benzeterek tarihî bir vakaya işaret eder. Ötkür, Beg Hacı'nın portresini vatanına ihanet eden satılmış bir adam olarak çizer. İngilizlerin yaptığı bu sözde yardıma kanını dökerek teşekkür etse değer. Hacı bu dizelerde tam bir vatan haini, mandacı zihniyetin temsilcisi olarak yer alır. Hacı ile Robert vedalaşıp ayrılırlar. Hacı tozu dumana katarak geçerken bağdan çıkan Çolak Mahsum onu görür ve erken çıkıp onu bağa davet edemediğine hayıflanır. Leyla da hastadır ve doktorlar çaresiz kalmıştır. Leyla ile Hacı'nın düğünü de şu an için uygun değildir. Bunları düşünen Hacı kendi kendini yemektedir.

1.9. Sekizinci bölüm

Sekizinci bölümün başında Culgunbay'dan alınan bir beyit yer almaktadır:

Eceliñniñ yétişi-qılğan eyibiñdin (Ecelinin gelmesi ettiğin ayıptan
Emes, Beg akañniñ qansirişidin Değil, bey ağaların kan içmek
isteyişinden)

(*Culqunbay*)

Sekizinci bölüm dört kısımdan oluşur. Birinci kısımda Leyla'nın daha önceden bilinen güzelliğinin efsane haline gelmesi anlatılır. Onun adına kimileri koşak yazmış, kimileri de şarkılar bestelemişlerdir. Pek çok kişinin sohbet konusu olmuştur. Özellikle genç kızların dilinden düşmez. Çolak'ın tek derdi ise Leyla'yı Hacı ile evlendirip rahat bir hayat sürme hevesidir. Bir de Leyla'nın Hacı'dan oğlu olursa şansı ikiye katlanacaktır.

İkinci kısımda Leyla'yı anlatmaya başlar. Hacı'nın şehirden kaybolması Leyla için bir kurtuluş umudu olmuştur. Yine de Leyla endişelerinden kurtulabilmiş değildir. Annesi Gülayim ona destek olur. Bağa gidip dinlenmesini tavsiye eder. Komşu kızları Nisayim ile Patem de gelir. Bunlar hem komşu hem de sırdaştır. Bağda kızlarla hoş vakit geçiren Leyla bir an bütün dertlerini unuttur. Hatta çaxçax (şaka) yapıp çevresindekileri bile güldürür. Bağdaki sesleri duyan diğer komşu kızları da gelip eğlenceye katılır. Kelebek gibi oynayan Patem bir gül dibinde duran neyi alıp Leyla'ya verir. Leyla bir anda hüzünlenir. Sanki bahar geçip gitmiştir. Kirpikleri ıslanır, tuhaf bir duygu bedenini kaplar.

Ötkür, üçüncü kısımda Kerim'i anlatmaya başlar. Şehname'de Rüstem'in hileyle vurulup Simurg'un onu iyileştirmesine telmih yapılarak Kerim'i de Tümen ırmağının güzel havasının iyileştirdiğini anlatır. Kerim'i cesur bir leopara benzetir. "İt ısırılmış olsa bile leopar yine leopardır." diyerek Kerim'in yiğitliğinden bir şey kaybetmediğine işaret eder. İyileşmek için her gün su başına yürüdü. Kerim'in yoldaşı Obul'u da Nevâi'nin Ferhad ü Şîrîn'de geçen vefalı dost Şapur'a benzetir. Obul'u iyileştiren Hoten'in meşhur tabibi Pazil

Hebibi'yi de İbn-i Sina'ya benzetir. Obul, Hacı'nın seferde olduğu bir dönemde Kerim'in gitmesini ister. Diğerleri de bu fikre katılır. Obul gitmek için doğru zaman olduğunu "Demir tavında dövülür." sözüyle destekler. Kerim ise vefalı dostu Obul'dan ayrı bir yerde yaşamanın anlamı olmadığını söyler. Ancak Obul'un ısrarı karşısında gitmeyi kabul eder. Savaş hazırlığı olduğu için her yer asker kaynamaktadır. Pek çok kişi ailesinden, sevdiklerinden ayrı düşmüştür. Yüzlerce insan da tutuklanmıştır. Kerim o gece ortadan kaybolur. Hiçbir iz bırakmaz.

Dördüncü kısımda Kerim'in annesi Zoremxan'ın sabah akşam oğlum diye ağlaması anlatılır. Hastalanır ve yatağa düşer. Komşuları sürekli ziyaret eder. Leyla'nın annesi Gülayim de gelerek teselli verir. Zoremxan Leyla'yı görmek ister. Bir yolunu bulup Leyla Zoremxan'ın yanına gelir. Leyla'yı gören Zoremxan çok mutlu olur. Leyla'ya sarılır ve onun parmağına bir yüzük takar. Kısa bir süre sonra hayata gözlerini yumar. Onun ölümü herkesi üzer. Ötkür bölümünün sonunda kasvetli hikâyeyi sürdüreceğini ifade eder.

1.10. Dokuzuncu bölüm

Dokuzuncu bölümün başında Sadi'nin Bostan'ından alınmış bir şiir yer almaktadır:

<i>Cahandın kéter çağda noşirvan</i>	(Dünyadan gideceği zaman Nuşirevan
<i>Bu sözlerni hormuzğa qildi bayan</i>	Bu sözleri Hürmüz'e kıldı beyan
<i>Derex bolsa şah xelq yiltiz irur</i>	Ağaç olsa şah halk kök olur
<i>Bil oğlum, yiltiz bilen derex ulgiyur</i>	Bil oğlum kök ile ağaç yükselir
<i>El könlini ağırtma, berme zerer</i>	Halkın gönlünü incitme, verme zarar
<i>Qurar yiltiziñ, rencise el eger</i>	Kurur kökün, küserse halk eğer)
<i>Seidi (Bustan)</i>	

Dokuzuncu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda şair bu destanda çok kasvetli hikâye anlattığı için okuyucu tarafından eleştirilebileceğini belirtir. Şair kendinin de gerçekte böyle sıkıntılı bir hikâye anlatma niyetinde olmadığını belirtir. Şair gerçekte gülmek, eğlenmek ister. Ancak doğduğu yerlerdeki acıyı, sıkıntıyı görmezden gelemeyeceğini de ifade eder.

Yine sıkıntılı hikâye anlatmaya devam eder. Kerim yakalanır ve hapsedilir. Tutukluluk bu kez basit değildir. Uzun sürecektir. Çünkü Gomından Üç Vilayet İnkılâbı Hükümeti ile anlaşmak istemektedir.

Askerî karargâhın hapisanesinde insanlar üst üste yığılmıştır. Nefes almak bile zorlaşmıştır. Kerim de tutsaktır, zincire vurulmuştur. Ağzı burnu kan içinde. Kerim suçunun ne olduğunu bilmemektedir. Kendinin ve diğer tutsakların hiçbir suçu yoktu. İşte Rozi Muallim, işte şair, gazeteci, sinema tek-

nisiyeni, Özbek yiğit, Kırgız at bakıcısı, on yedi yaşında bir genç ve bir tuhaf kişi. Saçı belde, komünist diye hapse atmışlar. Ötkür, bu kısımda suç olmayan unsurların suç olarak değerlendirilmesine isyan eder. Üç Vilayet İnkılâbı Hükümeti ile Gomından arasında imzalanan on bir maddelik barış anlaşmasına göre siyasi suçluların hepsi salıverilecekti. Ancak Kerim'in suçunun ağır bir suç olduğu ileri sürülerek o bırakılmadı. Onun kararını merkezî hükümet verecek denildi. Halkın hapishaneyi basma girişimi de silahla engellendi.

Beg Hacı bunu fırsat bilerek düğün hazırlığına başlar. Gülayım'ın yüreği parça parça olsa da yapacak bir şeyi yoktu. Leyla'nın başına kara dağ yıkılmıştır. Ne yapacağını bilemez haldedir. Hacı'ya bir mektup yazar ve Kerim serbest kalmadan asla düğün olamayacağını bildirir. Aksi halde hayatına son vereceğini açık bir dille Hacı'ya bildirir.

1.11. Onuncu bölüm

Onuncu bölümün başında İngiliz şair Byron'dan alınan bir şiir yer almaktadır:

Bextlik bol! Eger biz ebediy (Mutlu ol! Eğer biz ebedî
Ayridiğan bolsaq ebediy elvida! Ayrılacak olsak ebedî elveda!)
(Bayron)

Onuncu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Kerim'in hapisten çıkışı anlatılır. İşkence altında bedeni perişan olmuştur. Kerim hapisten çıkış sebebini de merak etmektedir. Yeni bir oyun olabileceğini düşünür. Onu büyük ve küçük kardeşleri, Obul ve diğerleri karşılar. Leyla onları çok sıkı tembihlediği için Kerim'e hapisten kurtulma nedenini açıklayamazlar. Kerim annesini merak eder hep birlikte eve doğru yürürler. Eve yaklaşıp etraftaki sessizliği fark eden Kerim o an annesinin öldüğünü anlar. Gözünden yaş boşanır ve başı Obul'nun kucağına düşer.

İkinci kısımda komşu kızı Nisayim elinde bir ney ve mektupla gelir. Yüzünde gamlı tebessüm. Kerim mektubu okurken kalbi çarpar, elleri titrer.

Leyla mektubunda perişan halini uzun uzadıya anlatır. Üzüntüsünü ve zalimler karşısındaki çaresizliğini dile getirir. Mektubu okuyup bitiren Kerim çok üzülür. Mektubu Obul'a vererek gözlerini yumar ve hayal âlemine dalar. Ortalığı sessizlik kaplar. Kerim de Leyla'ya bir mektup yazar. Nisayim mektubu Leyla'ya götürür. Nisayim Nezerbağ'a doğru yürür. Kerim mektupta Leyla'ya çölün suya hasret kaldığı gibi dudaklarına hasret kaldığını, bahtının karanlık gece gibi karardığını anlatır. Kerim, Leyla'ya hak verir. Ümidini de kesmemesini ister. Kaşgar'ın gecesinin bir de gündüzü olduğunu söyleyerek mektubu noktalar. Ötkür yine bu bölümün sonunda da duygularını lirik biçimde dile getirir.

1.12. On birinci bölüm

On birinci bölümün başında Babür'den bir şiir ve İtalyan yazar Voyniç'ten alınan bir söz yer almaktadır:

<i>Düşmenni bu dehr zeberdes qilur</i>	(Düşmanı bu dünya güçlü kılar
<i>Nexvet meyidin bir neççe kün mest qilur</i>	Kibir şarabından çok zaman sarhoş olur
<i>Gem yémeki yetküzse başını kökke</i>	Gam yemeği çıkarsa başını göğe
<i>Axir yene yer kebi uni pest qilur</i>	Sonunda yine yer gibi onu alçak kılar)
<i>(Babur)</i>	
<i>Men adem emes, piçaq men!</i>	(Ben insan değilim, bıçağım!)

(Voyniç)

On birinci bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm Kerim'in mektubunu okuyan Leyla'nın feryat etmesiyle başlar. Leyla Kerim'e yazdığı mektubun başka bir derde yol açtığını anlayarak çok üzülür. Kerim'e başka bir mektup yazar. Nisayim mektubu götürür. Yetim bir kız olan Nisayim'i komşu bir kadın büyütmüş onu kendi çocuğu gibi bağrına basmıştır. Gülayim de bu durumu bilmektedir. Leyla ile abla kardeş gibidir. Kerim'in yanına geldiğinde ter iki yanağından akmaktadır. Kerim de yeni bir mektubu Nisayim'e verir. Mektubu okuyan Leyla'nın yüzü sürekli değişmektedir. Demek ki bu mektup içinde bir sır var. Bu sır bölümün sonunda açıklanır. Ötkür, bu dize ile merak unsurunu destana yerleştirmiştir.

İkinci kısım geniş, bağlık bir avlu tasviriyle başlar. Avluda hazırlıklar yapılmaktadır. Her yerden insanlar avluya gelmektedir. Beg Hacı hem "yiğit" hem burulmuş teke. Şair burada Hacı Beg'i burulmuş tekeye benzeterek hicveder. Sakalı ağarmış bir yaşlı kişinin genç bir kızla yapacağı evlilikten utanmadığını, genç yiğitler gibi düğün yapmasının âdetten olmadığını ifade ederek eleştiriye devam eder.

Bu avlunun arkasında bir harem vardır. Orada Hacı'nın iki eşi yaşamaktadır. Birbirlerinin rakibi olarak yaşarlar. Bugün keyifleri yerindedir. Büyük olanı daha nazlıydı. Kedinin, köpeğin yalandığı gibi burnunu yaladılar. Ancak herkesin isteği farklıydı. Büyük olanı Allah'a: "Kuma ile her gün bağrının yandığını, o yetmezmiş gibi bir kuma daha geldiğini, kumasının da bağrına ateş düştüğünü söyleyerek" yalvarır. Küçük olanı biraz daha farklı düşünür. Eğer Hacı başkasına gönül verirse o hanım isteklerine çabuk kavuşur. Leyla, kumalarından ayrı yaşamak için bağ evinde yaşamayı şart koşturmuştur. Oraya çok güzel bir ev yapılır. Hacı'nın evinde düğün hazırlığı sürmektedir. Hacı

çok mutludur. Leyla ise güz yaprakları gibi sararmıştır. Annesi Gülayım çok üzüntülüdür. Çolak ise bu işe çok sevinmektedir.

Üçüncü kısımda Semen'deki bağ evinde eğlenenin doruğa çıktığı, gü-lüşmelerin uzaklardan duyulduğu anlatılır. Kimileri eğlenceyi toprak damlı evinden seyreder, kimileri Hacı'nın aleyhinde konuşur. Kimileri bir nasihat-name olan "Subatilacizin"den bazı bölümler söyler. Robert giderken Hacı'nın kulağına bir şey fısıldar. Hacı kahkahalarla güler.

Gül gibi döşenmiş bir oda. Odada kıza hizmet edecek bir yenge. Burada gördüğümüz kızın yanında gördüğümüz yenge, Anadolu'nun pek çok yerinde de gördüğümüz bir uygulamadır. Mesela Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde "yenge binme âdeti" vardır. Gelin olan kızın amcasının veya dayısının eşi ya da başka akraba ve komşulardan bir kadın gelinle birlikte ona hizmet etmek için gider.

Yatak üstünde türlü türlü yiyecekler vardır. Yenge, Leyla'ya nasihat etmektedir. Leyla da gözünü bir an bile pencereden ayırmamaktadır. Sağır ve dilsiz gibidir. Bu oda ona mezar gibi karanlık görünmektedir. Bağda eğlence durduğu an Leyla terlediğini söyleyerek yengeden pencereyi açmasını ister. Pencere açılır, rüzgârda perde dalgalanır. Bağda gaz lambası sönüp ortalığı sessizlik kapladığında güllerin arasından iki kişi çıkıp sessizce pencerenin dibine çöktüler. Hacı karşıda görününce yenge onu karşılayıp bahşişini alır. Hacı yaklaşınca iki kişi üzerine atılıp yere yıkarlar. Kerim Hacı'nın elini kolunu bağlayıp ağzına da bir bez tıkar. Leyla annesinin zor durumda kalacağını düşünerek Kerim'e yalvarır. Kerim, Hacı'nın sakalını bıçakla keser. Gecenin karanlığında üç kişi bağdan çıkıp giderler. Hacı'nın odasındaki sessizliğe anlam veremeyen yenge kapıyı iterek içeri girdiğinde yerde eli kolu bağlı yatan Hacı'yı görünce hizmetçileri çağırır. Hizmetçiler Hacı'nın başına gelip feryat ederler. Sakalı kesilip küçük düşürülen Hacı perişan durumdadır. Birçok insan sağa sola koşuşur, ikisi ata binip şehre gider. Yöneticilerin hepsi gelir.

Şair bu bölümün son kısmında, dünyanın insan için bir tarla olduğunu, kim ne ekerse onu biçeceğini ifade ederek destanı tamamlar.

Destanın hatime bölümünde hikâyenin bittiğini ancak arzuların bitmediğini bildirir. Destanın sonunun tıpkı dumanda kalmış gülşen gibi belirsiz olduğunu ifade eder. Leyla, Kerim, Obul neredeler? Destandaki sırrın belli olmadığı yarı aydınlandığını düşünür. Bu yolda dert ve mihnet çektiğini, Kaşgar semasının güneşsiz olduğunu destanın böyle sıkıntılı bir ortamda yazıldığını belirtir.

Ancak, karanlık sonsuz değildir elbet! Bu gecenin bir gündüzü vardır. İşte tan da atıp, güldü güneş de Tümen nehri de güldü. Şimdi gül bahçesinde tan yeli esmektedir. Şair tekrar Kaşgar'ı görmeyi arzular. Tümen boylarında gezip

Leyla ve Kerim'in mezarını bulmayı arzular. İşte o güzel günler geldiğinde destanın devamını yazmayı ister. Gelecek güzel günlere inancı tamdır.

1.13. Hatime

Hatime bölümünde hikâyenin bittiği ancak yürekteki arzuların bitmediği anlatılır. Gül bahçesini duman kaplamış gibi sevilenlerin ortada görünmediği vurgulanır. Destadaki sırrın açılmadığı, destanın yoruma ihtiyacı olduğu belirtilir. Ötkür destanın yazıldığı dönemi şöyle tasvir eder: O dönemin gündüzü bile karanlıktı. İzler kaybolmuştu. Çünkü Kaşgar seması güneşsizdi. O karanlıkta yazılmıştı kitap. Kaygı yoldaşımdı. Gözyaşlarım mısralara dökülürdü.

Fakat bu zulmet ebedî değildi. Her gecenin bir gündüzü elbette olacaktı. İşte tan da atmış, güneş de gülmüştü. Tümen nehri de gülmüştü. Gülşende şimdi saba yeli esmektedir. Kuşlar bağlar arasında cıvıldamaktadır. Hicran bitip vuslat gelmiştir. Kaşgar'ı görmek, Tümen boylarında gezmek, Kerim ve Leylaların mezarını bulmak nasip olursa işte o zaman destanın devamını yazarım.

Ötkür, gelecek güzel günlere olan inancının tam olduğunu ifade ederek destanı bitirir.

2. Sonuç

1. Kaşgar Gecesi adlı destan 1940'lı yıllarda Leyla ile Kerim adlarındaki iki genç arasında yaşanan aşkı anlatmaktadır.

2. İki gencin birbirlerine kavuşma uğruna verdikleri mücadele anlatılırken aslında Uygur halkının gördüğü baskı ve zulümler anlatılmaktadır. Kaşgar Gecesi Destanı bu yönüyle Uygurların diğer aşk destanlarında sıkça görülen özgürlük mücadelesinin, vatan sevgisinin aşk teması içine yerleştirilerek verilmesi özelliğini taşımaktadır.

3. Kaşgar Gecesi destanında görülen önemli bir özellik de gericiliğe ve hurafeye karşı verilen amansız savaştır. Hurafelerin Uygur halkını geri bırakıp yoksullaştırmasına sık sık vurgu yapılır.

4. Eserin dili konuşma diline yakındır. Destanda Günümüz Uygur Türkçesinde pek görülmeyen “visalin yad étip”, “qılay emdi bayanın sizge”, “küter qız ney sadasin” örneklerinde olduğu gibi belirtme durumu “n” biçiminde sıkça kullanılmıştır.

5. Destan folklorik unsurlarla bezenmiştir. Özellikle Hacı'nın Leyla ile düğünlerinin anlatıldığı bölümlerde “gelinin yanına yenge binip gitme” gibi pek çok âdet Anadolu sahasındaki geleneklerle örtüşmektedir.

6. Ötkür'ün destanda tarihî, dinî şahsiyetleri sıkça kullanması, kültürel motifleri sıkça işlemesi tarih, kültür ve dinî bilgisinin derinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

7. Kaşgar Gecesi, Lutpulla Mutellip'le birlikte yazdıkları Çin Moden adlı drama ile konu ve kişiler yönünden benzerlik göstermektedir.

Kaynaklar

- BAHAVUDUN, Muhemmettursun ve diğerleri (2002), *Çağatay Tiliniñ İzahlıq Luğiti*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi.
- İMAM, H. A. ve diğerleri (2011), *Uygur Tiliniñ İzahlıq Lügiti (Qisqartılmış) 2. Baskı*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi.
- İNAYET, Alimcan (2004), *Uygur Halk Destanları-1*, TDK Yayınları, Ankara.
- İSMAYİL, Osman (1998), *Xelq Éğiz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi.
- KARAMAN, Ahmet (2011), *Lutpulla Mutellip'in Eserleri (İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir.
- ÖTKÜR, Abdurêhim (2012), *Qeşqer Kéçisi*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi.
- SİNCON, D. (1997), *Uygurçe-İngilizçe Luğet*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi.
- YAQUPCAN, Yasin (2013), *Edebiyat Asasiy Bilimliri*, Şıncañ Xelq Sehiye Neşriyatı, Ürümçi.